

Jövőbe mutató koncepciók múltunkról

Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére. Szerk. Petrovics István. (METEM Könyvek 50.) Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest, 2005. 307 oldal

1988-ban külföldre menekült papok és történészek, valamint hazai szakemberek együttműködésével és áldozatvállalásával alakult meg az egyháztörténeti kutatásokat összefogó, az új tudományos eredmények közreadását elősegítő munkaközösség: *Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség*, röviden *METEM*, amelynek célja a négy évtizedes diktatúra által elfojtott, illetve eltorzított egyháztörténeti kutatások újraindítása, a hiányok pótlása. A *METEM* feladatának tekinti az 1100 éves magyar múlthoz kötődő egyháztörténet vallási és felekezeti megkülönböztetés nélküli közlését.¹ A munkaközösség 1989-től folyóiratot indított *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* címmel (2005-ig 28 kötet jelent meg),² 1990-től pedig könyvsorozatot (*METEM Könyvek*) bocsátanak útjára, amelynek 2005-ben a jelen kötettel már félszázadik tagja jelent meg. Emellett 1991-től *Ecclesia Sancta* címen a külföldi egyházak összefoglaló tör-

téneteiről jelentetnek meg – rendszerint valamely jelentős külföldi kiadvány fordítása révén – köteteket (2005-ig 9 kötet), 1994-től kora újkori egyházlátogatási jegyzőkönyvek mutatóit adják közre (2005-ig 12 kötet), 1995-től pedig a sorozatokon kívül megjelentettek további 25, hasonlóképpen még 9 kötetet. Vagyis tizenhét esztendő alatt – a folyóirat folyamatos megjelentetése mellett – száznál is több kötetet adtak ki. Ez az eredmény párját ritkító sikertörténet nemcsak hazai, de európai szinten is. A munkaközösség kiadványait a tematikai sokszínűség és az egyháztörténelem lehető legtágabb értelmezése jellemzi. A könyvek között középkori és modern kori témák monográfiái, dokumentum-kiadványok, tanulmánykötetek, repertórium, bibliográfia és lexikon egyaránt helyet kaptak. Különösen nagy jelentőségű az a tény, hogy a könyvek közül néhány idegen nyelven (német vagy olasz) is megjelent, a középkori és kora újkori forráskiadványokat pedig általában eredeti nyelven (latinul) adták ki. Ezzel a hazai kutatási eredmények nemzetközi megismerését, a nemzetközi szintézisek magyar nyelvű megjelentetését és a hazai dokumentumok nemzetközi kutatását egyaránt elősegítik. A *METEM Könyvek* és a *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* mögött álló munkaközösségnek (külön kiemelendő Zombori István szervező tevékenysége) és kiadványaiknak nem kis szerepe van abban, hogy a hazai egyháztörténeti kutatások újraindultak, s megkezdődött a korábban hosszú ideig elhallgatott vagy (ami még rosszabb) elferdített témák feldolgozása.

Boba Imre (1919–1996), akinek tiszteletére készült a most ismertetendő emlékkönyv, lengyel–magyar származásából adódóan otthonosan mozgott mind a szláv világ, mind a magyarság múltjában. 1959-es USA-ba kerülése után Seattle-ben, a *Uni-*

¹ A *METEM* céljáról és az első három év eredményeiről bővebben: Horváth Tibor: *METEM enciklopédia és METEM Vázlatok*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 3. (1991) 245–251.

² A folyóirat első tizenöt évfolyamának repertóriumát 2004-ben készítették el: Saliga Irén: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1(1989)–15(2003). Repertórium*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 16. (2004) 1–2. sz. 5–91. A Magyar Egyháztörténeti Vázlatok tizenegy évig, az Egyháztörténeti Szemle 2000-es megindulásáig az egyetlen magyar nyelvű egyháztörténeti folyóirat volt.

*versity of Washington*on bontakozott ki tudományos életműve, amely gyakorlatilag egész Közép- és Kelet-Európa középkori történetét felölelte, s elsősorban az orosz, a lengyel, a morva, a horvát, a cseh és a magyar történelem 9–10. századi problémái (az állam kialakulásának, valamint az állam és egyház viszonyának kérdése) foglalkoztatták. Tevékeny tagja volt az emigrációba kényszerített magyarságnak, s azon tudósok közé tartozott, akik 1989-et messze megelőzve szoros kapcsolatot teremtettek a hazai tudományos élet képviselőivel, nagylelkűen támogatva őket, illetve a körjük szerveződő munkaközösségeket (például a METEM-et). A jelen emlékkönyv tulajdonképpen tisztelgés barátai és kollégái részéről a tudós férfiú életműve előtt. A kötet két, egymástól világosan elkülönített szerkezeti egységből áll. Az elsőbe tartoznak Boba leg híresebb munkái, illetve azokból vett fejezetek, valamint a hagyatékból előkerült és publikálásra csak most kerülő két dolgozat. A kötet másik részében Boba munkáit a Cirill–Metód-hagyomány és a Morávia-kérdés nemzetközileg is elismert szakemberei (Martin Eggers, Charles Bowlus, Püspöki Nagy Péter, Bogay Tamás, H. Tóth Imre és Petrovics István) által Boba elméletének nemzetközi fogadtatásáról és hatásairól írt tanulmányai, valamint személyes hangú megemlékezések egészítik ki. Így az első nagyobb fejezetben húszoldalas részletet olvashatunk 1962-ben megvédett doktori értekezéséből (Nomádok, normannok és szlávok. Kelet-Európa a 9. században),³ amely 1967-es megjelenését követően legtöbbször idézett, nemzetközi alapműnek számító munkája lett. Boba értekezése felhívta a figyelmet a varégoknak a kijevi államalapításban betöltött szerepére: a steppei népek részéről fenyegető veszély torkában a varég ruszok és a szláv lakosság egyaránt érdekelt volt

Kijev védelmében, a hatalom megszervezésében. Elgondolása az 1960-as években igen kényes témának számított.⁴

Boba legnagyobb vihart kiváltó és a legellentmondásosabb fogadtatásban részesült munkája a Morávia fekvéséről írt könyv,⁵ amelynek főbb megállapításai hetven oldal terjedelemben kerültek be a jelen kötetbe. Komplex (történeti, régészeti, filológiai és egyháztörténeti) kutatásokon alapuló koncepciója szerint az Avar Kaganátus felbomlása után annak helyén több szláv fejedelemség keletkezett. Ezek egyike volt a Moravai Fejedelemség, melynek központja és névadója Morava (latinosan Moravia) városa a Száva jobb partján, az antik Sirmiummal (ma: Sremska Mitrovica, Szerbia) szemben feküdt. A Moravai Fejedelemség Mojmír, Rasztyzláv és Szvatopluk fejedelmek alatt játszott jelentős szerepet. A 863–869 között morvákat térítő Metódot 869 februárja és 870 májusa között II. Hadrianus pápa a pannoniai Morava püspökének nevezte ki. Metód felújított, érseki rangú sirmiumi püspökségét csak 873-ban (a bajor püspökök fogságából való szabadulást követően) foglalhatta el. Szvatopluk a Drinavölgy körül elterülő fejedelemségét jelentős területekkel gyarapította (Arnulf keleti-frank

³ Boba, Imre: *Nomads, Northmen and Slavs. Eastern Europe in the Ninth Century*. Mouton The Hague, Otto Harrassowitz Wiesbaden 1967. 138.

⁴ Az 1930-as években (majd a németekkel vívott háború hevében még inkább) politikai befolyás alatt közelítettek a kérdéshez, s még 1963-ban is történt eltávolítás a moszkvai egyetemről a „normann-elmélet” nem kellő erélyű tagadásáért. Heller, Mihail: *Az Orosz Birodalom története. (Orosz történelem 1.)*. Budapest, 1996. 13–14.

⁵ Boba, Imre: *Moravia's History Reconsidered. A Reinterpretation of Medieval Sources*. Hague, 1971. A könyv horvát (Boba, Imre: *Novi poigled na povijest Moravie*. Split, 1986.) nyelvű kiadása 1986-ban, a német (Boba, Imre: *Zur Geschichte Moraviens: Eine Neubetrachtung*. Dublin–New York–Vienna, 1991.) 1991-ben, majd a magyar (Boba Imre: *Morávia története új megvilágításban. Kísérlet a középkori források újraértelmezésére. (METEM-könyvek 11.)*. Budapest, 1996.) 1996-ban jelent meg.

uralkodó támogatásával 890-ben még a Cseh-medencét is megkapta). Ennek a terjeszkedésnek 894-ben Szvatopluk halála, majd 895-től a magyarok honfoglalása vetett véget. Boba szerint a Moráviát északra helyező szemlélet csak a 14. század során jött létre Csehországban. Boba koncepciójának és argumentumainak fogadtatása rendkívül vegyes volt. Az USA-ban elismerő kritikákat, Csehszlovákiában merev elutasítást, Bulgáriában élénk érdeklődést váltott ki. Az egykori Jugoszláviában a horvátok lelkesen üdvözölték, a szerbek azonban nem sokat törődtek vele. Magyarországon – a szocialista internacionalizmus jegyében – hosszú ideig elutasítás⁶ vagy hallgatás övezte Boba elméletét. Így hazai történeti irodalmunk a hagyományos megállapítások mentén haladt,⁷

s egészen kivételesen jelentek meg olyan írók (pl. Püspöki Nagy Péter, Kristó Gyula, Szegfű László, Senga Toru és Bartha Antal tollából), amelyek hírt adtak Morávia déli lokalizálásáról.⁸ Mivel angol és német nyelv-

⁶ Perényi, József: *Imre Boba: Moravia's history reconsidered. A reinterpretation of medieval sources.* Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, 20. (1974) 188–191.

⁷ Jó példa erre a História 1986. évi első számának összeállítása és Szarka László 1993-as könyve. Noha az utóbbi szerző már 1986-ban is bemutatta a csehszlovák régészet és történetírás politikai nyomásra született koncepcióit, s 1993-as munkájában is elismeri, hogy „a 20. századi csehszlovák államalapítást legitimálni hivatott Nagymorávia-kép [...] a nagymorva államiség 20. századig nyúló kontinuitásának hangsúlyozásával meglehetősen meddő, ideologikus zsákutcába terelte a kutatásokat és a nemzetközi vitákat. A gyarapodó régészeti feltárások és újabb írásos források felbukkanása az utóbbi években sok új részlettel gazdagították a moráviai szlávokról kialakított ismereteinket, ami hosszabb távon Nagymorávia valódi historikumának, a történelmi reáliáknak mindenki számára elfogadható bemutatását eredményezheti”, mégis kritikátlanul mutatja be a csehszlovák történetírás nagymorva ábrándjait. Vékony Gábor: *A morvák „birodalma”*. História, 8. (1986) 1. sz. 12–13.; Váczy Péter: *Hogyan lett Moráviából „Nagy Morva”?* História, 8. (1986) 1. sz. 4–15., 17.; Szarka László: *Szlovák történetészek Nagymorávia kiterjedéséről*. História VIII. (1986) 17–18.; Szarka László: *A szlovákok története. (Népek hazája 2.)*. Budapest, [1993] 28–29.

⁸ Püspöki Nagy Péter 1978-as tanulmánya szerint két, „Kis és Nagy” Morávia létezett. Az előbbi a későbbi Morva ögrófság területével azonos, az utóbbi pedig nemcsak Sirmium környékén terült el, hanem kiterjedt a szerbiai Morava folyóig és a Duna-Tisza közének déli részére is. Szvatopluk 873 után hatalmát fokozatosan „Kis Moráviára” is kiterjesztette. Püspöki Nagy Péter: *Nagymorávia fekvéséről*. Valóság, 21. (1978) 11. sz. 60–82. Kristó Gyula 1980-ban elfogadhatónak minősítette Boba alapgondolatát, Morávia déli fekvését, de egy addig a kérdésbe be nem vont forrás, Dzsajháni munkájának a vizsgálatára is felhívta a figyelmet. Kristó Gyula: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. Budapest, 1980. 161–166.; 194–195. Szegfű László 1980-ban arra hívta fel a figyelmet, hogy a Kárpát-medence déli területeire kiterjedő bolgár fennhatóság a déli Morávia létrejöttével enyhített el. 1989-ben pedig – Theotmar salzburgi érsek alapján – kimutatta, hogy a Dunától északra lévő, morva fennhatóság alá került lakosság kereszténységre térése csak Szvatopluk uralkodása alatt kezdődött meg. Így nyilvánvalóvá válik, hogy ezen a területen sohasem uralkodott I. Mojmir és Rasztiszláv. Szegfű László: *Vata népe*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Historica, 67. (1980) 12–14.; Szegfű László: *Equus fabulosus*. In: Kulcsár Péter–Máder Béla–Monok István (szerk.): *Tanulmányok Karácsonyi Béla hetvenedik születésnapjára*. Szeged, 1989. 42. A japán származású Senga Toru 1983-ban a megalé Moravia kifejezésen Szvatopluk 871-ig fennálló fejedelemségét értette, amelyet a Duna-Tisza-köze déli részére lokalizált. Senga Toru: *Morávia bukása és a honfoglaló magyarok*. Századok, 112. (1983) 315–323. Püspöki Nagy Péter 1985-ben az USA-ban megjelentetett könyvében válaszolt a szlovák kritikákra. Püspöki Nagy Péter: *A tények erejével. Válasz Dr. Peter Ratkoš DrSc. vitáitára a germánok, szlávok, avarok és nagymorvák Csehszlovákia területét érintő több fontos kérdése ügyében*. New York, 1985. Váczy Péter 1986-ban a História lapjain a szélesebb olvasó-

területen gyorsan elfogadták Boba koncepcióját, a nyolcvanas évektől több kutatási program is kezdetét vette Morávia déli lokalizálása alapján, melyekből a kilencvenes évekre komoly kézikönyvek születtek.⁹ Morávia lokalizálásának problematikája hazánkban Boba könyvének 1996-os magyar nyelvű megjelenését követően került a figyelem középpontjába. Szegfű László 1996-ban felismerte, hogy Szvatopluk a 850-es évek végén házasságot elismerő hatalomra a bolgár fennhatóságot elismerő dél-alföldi avar kagáni családban. Leányágán megörökölt területét pedig csak Konsztantinosz Porfirrogennetosz nevezte el róla Megalé ('ösi') Moráviának.¹⁰ 1998-ban Kristó Gyula – Püs-

pöki Nagy Pétert követve – két helyre lokalizált morva lakosságot a Kárpát-medencében: északon, a Dévénynél a Dunába ömlő Morva folyó két partján, valamint az Al-Duna és Körös közti területen, azaz véleménye szerint a DAI-ban a folyók szerint meghatározott Turkia eredendően a déli Nagy Morávia teljes területének felel meg.¹¹ Makk Ferenc 2003-ban hangsúlyozta, hogy Turkia és a déli Morávia területi azonosítása elfogadhatatlan, mert Konstantin császár nem írhatta volna azt, hogy az egykori Nagy Morávia a 10. század közepi Turkiához viszonyítva délre helyezkedett el. Makk szerint Nagy Morávia Szerémvár központtal a Morava és a Száva folyók tágabb környékén lehetett, s kiterjedt a Duna-Tisza közének déli részére is.¹²

Morávia fekvését illetően tehát a kutatók továbbra is megosztottak. Elsősorban a történészek fogadják el a déli lokalizálást, a régészek ellenben kitartanak a hagyományos, északi fekvés mellett, mert a déli területeken 9. századi leletek nem állnak rendelkezésre egy önálló régészeti kultúra feltételezéséhez. Csakhogy a szerb régészet a Dél-Alföld és a Morava-környék 9. századi emlékeinek feltárását és az eredmények közreadását még nem végezte el (igazából el sem kezdte), miközben az egykori cseh-slovák régészet Magna Moráviában lelte fel államisága ősi előzményét. A politikai indo-

közönség előtt is lehetőséget adott Püspöki Nagy Péternek nézeti rövid bemutatására. Váczy Péter: *Nagymorávia délen? [Beszélgetés Püspöki Nagy Péterrel]*. *História*, 8. (1986) 1. sz. 16. Bartha Antal 1987-ben egy népszerűsítő kiadványban is ismertette Boba koncepcióját. Bartha Antal: *A magyar honalapítás*. Budapest, 1987. 81–82.

⁹ Bowlus, Charles R.: *Franks, Moravians and Hungarians. The Struggle for the Middle Danube, 788–907. (Middle Ages Series)*. Philadelphia, 1995.; Eggers, Martin: *Das „grossmährische Reich“. Realität oder Fiktion? Eine Neuinterpretation der Quellen zur Geschichte des mittleren Donaumaumes im 9. Jahrhundert. (Monographien zur Geschichte des Mittelalters 40.)*. Stuttgart, 1995.; Eggers, Martin: *Das Erzbistum des Metod. Lage, Wirkung und Nachleben der kyrillo-methodianischen Mission. (Slavistische Beiträge. Band 339.)*. München, 1996. E munkáról számos könyvismertetés is olvasható: Veszprémy László: *Újabb vélemények Nagymorávia fekvéséről*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 109. (1996) 131–137.; Bálint Csanád: *Magna Moravia a Magyar Alföldön? Századok*, 130. (1996) 992–999.; Sennyey Pongrác: *A Duna-medence korai középkori történelme frank források szemszögéből*. *Aetas*, 13. (1997) 1. sz. 181–184.; Henrik Birnbaum: *Az Alföldön volt Morávia?* *Budapesti Könyvszemle (BUKSZ)*, 9. (1997) 1. sz. 18–22.

¹⁰ Szegfű László: *A Kárpát-medencei „szlávok”, különös tekintettel Megalé Moráviára*. In: Csihák György (szerk.): *Honfoglalásunk és*

előzményei. *Keresztény egyházak és történelmi szerepük a Kárpát-medencében*. A tizenegyedik magyar történelmi találkozó és ötödik magyar történelmi iskola előadásai és iratai. Budapest–Zürich, 1997. 146. vagy Csihák György (szerk.): *Magyar történelem. Tíz-ezer év – ezer oldalról*. Zürich–Budapest, 2002. 343–344.

¹¹ Kristó Gyula: *Regino és a magyar honfoglalás*. In: Makk Ferenc–Tar Ibolya–Wojtilla Gyula (szerk.): *Studia varia. Tanulmányok Szádeczky-Kardoss Samu nyolcvanadik születésnapjára*. Szeged, 1998. 89–97.

¹² Makk Ferenc: *Turkia egész szállásterülete*. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*, 117. (2003) 7–9.

kokból előidézett torzítás tehát alkalmatlanná teszi a régészetet e kérdés eldöntésére. Ez azonban – reméljük – pillanatnyi helyzet, s a régészeti kutatás még sok meglepetéssel szolgálhat. Az most is megállapítható, hogy Boba Imre a hagyományos Moravia-kép kritikájával igen nagymértékben járult hozzá a kutatások megélénküléséhez, s ha elgondolásának bizonyos elemei vitathatók is, azt mindenesetre sikerült elérnie, hogy a tudományos vizsgálatokat új mederbe terelte. 1971 óta az általa felvázolt úton halad Moravia kutatása, ami igen komoly eredmény.

A két monográfia fontosabb részletei mellett jelen kötetben olvashatunk az eredetileg 1976-ban megjelent Szent András–Zoerard származásáról, a hét erdélyi vármegyének Magyarország kormányzati rendszerében játszott szerepéről, valamint az onogur–magyar kapcsolatokról. Boba professzornak ezek az írásai a hazai olvasókörzség előtt kevésbé ismertek, s igen nehezen elérhetőek, ezért mostani magyar nyelvű kiadásuk nagy jelentőségű.

Ezek mellett a kötetbe két, a hagyatékából előkerült, eddig még publikálatlan dolgozat is bekerült, amelyeket a szerkesztő, Petrovics István fordított magyarra, és készített elő a kiadásra. Mindkét téma aktuális napjainkban is, de megírásuk pillanatában (az 1970-es években) egészen forradalmi ható megállapításokra vezetett. A „*Blachii ac pastores Romanorum*”. *Historiográfiai vagy politikai probléma* című dolgozatban alapos filológiai elemzést olvashatunk Anonymus blachusainak kilétéről és származásáról, végeredményben a Kárpát-medence IX. századi etnikai viszonyairól. A XX. századi román történetírás számára élet-halál kérdése, hogy a dák eredetűnek megtett románok erdélyi elsőségét „bizonyítsák” a 895-ös magyar honfoglalókkal szemben. E törekvésük egyik fontos bizonyítékát Anonymus blachus népvnevében vélik megtalálni, s egészen addig „jutottak” már el, hogy a névtelen szerző művében szereplő *Romanii* a románokra, a *pastores Ro-*

manorum pedig a románok pásztoraira értendőek.¹³ Boba szakított a hagyományos fel fogással, amely szerint „Anonymus vlah-jain csakis románok értendőek. Románok szerepelnek Anonymus nevezetes népfel sorolásában a szlávok, a bolgárok és rómaiak pásztorai társaságában. Románoknak tekinthetők mind Gelou, mind Glad blakjai”¹⁴. Csatlakozott ahhoz az elképzeléshez, amely szerint az Anonymusnál olvasható blacus alak „nem a vlah” (egyebek közt) oláh’ népnév változata, hanem ... a török bal ’vág, üt’ igének ... származékaként... törzs vagy népnév”¹⁵. Pais Dezső már 1935-ben felhívta a figyelmet arra, hogy a blachus név a volgai és al-dunai bolgársággal kapcsolatban egyaránt feltűnik. E népelem neve utóbb keveredett a román nyelvű vlah” (oláh) nép nevével, s a két népelemre vonatkozó ismeretek is összezavarodtak.¹⁶ Inokai Tóth Zoltán 1946-os tanulmányában szintén megállapította, hogy Anonymus elbeszélésében „valóságos románoknak a jelenlétét a kérdéses területen a kritika világánál nem lehet

¹³ Drăganu, Nicole: *România în veacurile IX–XIV pe baza toponimie și onomasticeii. (Studii și cerțeri XXI.)*. București, 1933. 16–17. A kérdés aktualitását mutatja, hogy a korábbi magyar cáfolat (Kniezsa, István: *Pseudorumänen in Pannonien und in den Nordkarpaten*. Archivum Europae Centro-Orientalis, 1. (1935) 97–220.; 2. (1936) 84–178.) ellenére napjainkban is képviselik e nézetet: Madgearu, Alexandru: *România în opera Notarului Anonim. (Bibliotheca rerum Transsylvaniae XXVII.)*. Cluj-Napoca, 2001. 105–114. A nézet újabb cáfolata: Kristó Gyula: *Románok (újra) Pannóniában?* Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica, 117. (2003) 17–24.

¹⁴ Györffy György: *Adatok a románok XIII. századi történetéhez és a román állam kezdetéhez*. Történeti Szemle, 7. (1964) 1–24.; 537–567. vagy Kristó Gyula: *Rómaiak és vlahok Nyeszternál és Anonymusnál*. Századok, 112. (1978) 657. vagy In: Kristó Gyula: *Tanulmányok az Árpád-korról*. Budapest, 1983. 188.

¹⁵ Pais Dezső: *Jegyzetek Anonymushoz*. Magyar Nyelv, 31. (1935) 267–268.

¹⁶ Pais: *Jegyzet*, 268.

kimutatni¹⁷. 1976-ban Bodor György összegyűjtötte a blachusokra vonatkozó forrásokat, s kimutatta, hogy a magyar oklevelekben 1224-ig szerepelnek, de külföldi szerzők még évtizedekig emlegették őket.¹⁸ Majd Rásonyi László részletesen bizonyította, hogy a blak és vlach elnevezések két, egymástól teljesen különböző népre vonatkoztak, s a blakok török etnikumú, eredetileg türk nyelvű, de a honfoglalás idejére feltehetően már obolgár nyelven beszélő népet alkottak, akik – Anonymus szerint – ellenálltak az Erdélybe hatoló honfoglalóknak.¹⁹ Sajnos azonban Bodor és Rásonyi tételeit többnyire elhallgatta a hazai történezs szakma. Általában – mit sem törődve érveikkel – továbbra is a blach = román azonosságot fogadták el.²⁰ Kivételt mindössze

Bartha Antal és Makkay János képez.²¹ Ilyen összefüggések között Bobának a – valószínűleg az 1970-es években elkezdett, de kéziratban maradt – hipotézise figyelemre méltó. Aprólékos filológiai elemzéssel mutatja ki a hagyományos álláspont tarthatatlanságát: a krónikás hagyomány blachusai nem pásztorok és nem is rómaiak, de a dákok leszármazottai vagy Dacia provincia romanizált dákjainak leszármazottai sem lehetnek,²² hanem az észak-itáliai Karantánia (a német köznyelvben Welschland, azaz tulajdonképpen az egykori Gallia Cisalpina provincia) területéről származó, a Kárpát-medencébe a 9. század folyamán betelepített egykori kelta vlachṽ (voloh) nép. Vagyis Anonymus blachusai és az Orosz Évkönyvek volohjai ugyanazt a népeiséget jelölik.²³

¹⁷ Inokai Tóth Zoltán: *Tuhutum és Gelou. Hagyomány és történeti hitelesség Anonymus művében*. Századok, 79–80. (1945–1946) 84.

¹⁸ Bodor György: *Egy krónikás adat helyes értelmezése*. Magyar Nyelv, 72. (1976) 268–271.

¹⁹ Rásonyi, László: *Bulaqs and Oguzs in Medieval Transylvania*. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, 33. (1979) 129–151.; majd Rásonyi László: *Hidak a Dunán. A régi török népek a Dunánánál*. Budapest, 1981. 488o. és Bodor György: *A blakok*. In: Szombathy Viktor–László Gyula (szerk.): *Magyarrá lett keleti népek*. Budapest, 1988. 56–60. Ezt az álláspontot megerősíti, hogy a bizánci forrásokban is blakokról (Βλάχων; Βλάχοι) olvashatunk a Kárpát-medence déli határai mentén. Moravcsik Gyula: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Budapest, 1984. 238., 295., 314., 332.

²⁰ „A 'blak' etnikumot illetően mongol kori források hozhatók fel annak tanúsítására, hogy itt a Volga-vidékéről eredeztetett török féle blak, uaq népelemről lehet szó, e középkori tudós eredeztetéssel szemben azonban több realitása van annak a közkeletű felfogásnak, amely az erdélyi blakokban románokat lát.” Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. Budapest, 1987. II. 448. Majd 1996-ra a román helyett a blak = oláh azonosítást szorgalmazta. Györffy György: *Az Árpád-kori magyar krónikák*. In: Kovács László–Veszprémy László (szerk.): *A honfog-*

láláskor írott forrásai. (A honfoglalásról sok szemmel II.). Budapest, 1996. 182. Jakó Zsigmond–Györffy György 1964-es mintáját követve – a blak = román azonosítást elfogadva az 1222–1224 közötti négy oklevélben románokat szerepeltet. Jakó Zsigmond (szerk.): *Erdélyi okmánytár I. (1023–1300)*. Budapest, 1997. No. 119., 123., 125., 132.

²¹ Bartha: *A magyar honalapítás*, 79. és Makkay János: *Hogyan lettek a blakokból románok avagy hogyan támogatják teljes odaadással magyar kutatók a román hipernacionalizmust*. Budapest, 1997.

²² Boba megállapítását a régészet oldaláról jól alátámasztja Gáll Ervin tanulmánya: „régészeti módszerekkel nem lehet román etnikumot kimutatni a 10. századi Erdélyben [...] A régészet jelenlegi eredményei alapján e sorok szerzője kizártnak tartja a magyarok és románok időben és térben párhuzamos megtelepedését az Erdélyi-medencében.” Gáll Ervin: *A magyar–román párhuzamos megtelepedés és a régészet*. Századok, 140. (2006) 386.

²³ Gyóni Mátyás 1989-ben megjelent tanulmányában imponáló ószláv és görög apparátussal bizonyította, hogy a Kijevi ósévkönyvben szereplő „voloh olyan nép volt, amely az al-dunai bolgár honfoglalás, 680 után rátámadt a duna-melléki szlávságra, közéjük telepedett, erőszakoskodott rajtuk, népmozgalmat idézett elő körükben, s államvezető módjára uralkodott e területen mindaddig, amíg a ma-

A blachusok/volohok alulmaradtak a honfoglalókkal vívott harcban, s a Kárpát-medencétől délre szorulva összekeveredtek a későbbi vlachokkal. Boba meglepő koncepciója jól harmonizál az utóbbi évtizedek régészeti leleteivel: az 1960-as évektől növekvő számban mutathatók ki Erdély területéről 9. századi Karoling stílusú sarkantyúk²⁴ és lándzsák,²⁵ melyek eredetére jó magyarázatot kínál a vlach'bok feltételezett észak-itáliai származása. Boba végkövetkeztetése (Anonymus blachusainak karantán származása) ugyan ellentmond az újabb hazai kutatásoknak, s további bizonyításra szorul, mégis komoly érdeme, hogy felhívta a figyelmet mind a román, mind a hagyományos magyar történetírás hibáira.

Mindössze öt oldalas az esztergomi és kalocsai érsekség kezdeteit elemző tanulmány, de számos érdekes gondolatot, kérdést vet fel, amelyek – feltehetően – a to-

vábbi kutatásokat is befolyásolhatják. Boba szerint nincs olyan bizonyíték vagy kényszerítő erejű érv, ami támogatná azt a nézetet, hogy a kalocsai érseki tartomány püspökségei Szent István alapításaként keltek volna életre. Nem kizárt ugyanis, hogy első királyunk néhány egyházmegyét csupán újraalapított (pl. Marosvár). Feltételezése szerint a Dunától keletre fekvő területeken már azt megelőzően létezett egy egyháztartomány, hogy Szent István legyőzte Gyulát. Ezt a korai egyháztartományt az onogurokkal hozta kapcsolatba, s innen feltételezte, hogy Anasztáz kalocsai érsek 1007-es „*archiepiscopus Ungrorum*” titulusa, a Pannóniában lakó, túlnyomórészt finnugor népeségtől való elkülönülésre is utal, illetve arra, hogy Anasztáz olyan egyházmegye élén állt, amely független volt Szent István patronátusától.²⁶ Noha Boba koncepciója némely ponton kérdéses, számos részletében azonban megfontolandó eredményeket hozott. Egyes egyházi központok Szent István-kori újraalapítása régészetileg is bizonyítható, s Szent István előtt elképzelhető egy korai, görög rítusú egyháztartomány is (Gyula, Bulcsú és Ajtony egyaránt megkeresztelkedett), Anasztáz 1007-es titulusa azonban egészen biztosan semmit sem bizonyít a feltételezett görög rítusú érsekség további működéséről és a finnugor népeségtől, valamint István királytól való elkülönüléséről. Hiszen az 1002. évi pannonhalmi oklevél

gyarok 896 után el nem újták. Ezeknek a követelményeknek csak a frank megoldás felel meg, mely a Kievi ósévkönyv volochjaiban Nagy Károly Frank-Római és utódai keleti-frank birodalma keleti, duna-vidéki tartományainak vezető népességét látja.” Gyóni Mátyás: *A Kievi ósévkönyv volochjai*. Századok, 123. (1989) 331.

²⁴ Három jelentősebb sarkantyúlelet Breázáról, Kiscsúrról és Tatárlakáról került elő. Nágler, Thomas: *Cercetările din cetatea de la Breaza (Făgăraș)*. Studii și comunicări Arheologie-Istorie, 14. (1969) 100.; Nágler, Thomas – Rill, Michael: *Santierul arheologic Șura Mică (jud. Sibiu)*. Studii și comunicări Arheologie-Istorie, 21. (1981) 46.; Horedt, Kurt: *Săpături privitoare la epoca neo-șeneolitică*. Apulum 3. (1949) 44–57.

²⁵ A szászvárosi múzeumban található lándzsa ábrázolása: Pinter, Karl, Zeno: *Im Miereschal entdeckte Bewaffnungsstücke und Teile militärischer Ausrüstung karolingischer Herkunft*. Arheologie Medievală, 2. (1998) 151. (II. ábra b.) A lándzsák frank eredetéről elsőként: Kovács László: *A honfoglaló magyarok lándzsái és lándzsás temetkezésük (Die Lanzen der Landnehmen den Ungarn und ihre Lanzenbestattung)*. Alba Regia, 11. (1971) 81–108.

²⁶ Boba koncepciója hasonló az 1990-es években újra felvetődött keleti rítusú egyháztartománnyal kapcsolatos elméletekhez. Rev. Békés Géza: *Pogány lázadások Magyarországon (Vagy a bizánci szertartásúak felkelései, s egyben küzdelem az idegen befolyás ellen?)*. In: Bárdos István – Beke Margit (szerk.): *Egyházak a változó világban. (A nemzetközi egyháztörténeti konferencia előadásai, Esztergom, 1991. május 29–31.)*. Tatabánya–Esztergom, 1992. 205–208. és Baán István: *„Turkia metropolitája”. Újabb adalék a bizánci egyház történetéhez a középkori Magyarországon*. Századok, 129. (1995) 1167–1170.

tanúsága szerint az uralkodó titulában („*Ungrorum rex*”)²⁷ ugyanaz a jelző állt, mint a főpapéban. Ha szigorúan követjük Boba koncepcióját, akkor nemcsak a kalocsai főpap, de maga Szent István is független lett volna a finnugor népességtől és a királytól, azaz saját magától. Bogyay Tamás 1975-ben azt az észrevételt tette Boba koncepciójával kapcsolatban, hogy – Anasztázt követően – kalocsai érsekre csak 1050-ból van az első biztos adat, s a város maga különben is az Árpádok területén feküdt.²⁸ Koszta László 1996-ban bizonyította be, hogy a bizánci rítusú magyar egyháztartomány (amilyenek a Boba koncepciójában szereplő onogur érsekség tekinthető) legkésőbb 1003 körül, az erdélyi egyházmegye létrejötte után beszüntette tevékenységét, mert a hosszabb ideig történő működésről a magyarországi forrásokban kellene lenni utalásnak.²⁹ Ez azt jelenti, hogy Boba végkövetkeztetése ugyan elfogadhatatlan, de az általa felvetett problémák és kérdések (például Kalocsa III. Ince pápától 1215-ben kapott kiváltságlevelének problematikája), amelyek a korábbi szakirodalom hiányosságait és ellentmondásait kíméletlenül leleplezik, további magyarázatokat követelnek a jövő kutatójától. Ilyen szempontból írása jövőbe mutató programnak tekinthető, amely szembesíti történetírásunkat a közeljövő feladataival, a kutatás lehetséges irányjaival.

Boba tudományos életművének pontosabb megítélését teszik lehetővé a kötet második részében olvasható tanulmányok, ame-

lyeket a kérdés szakavatott kutatói külön az emlékkönyv számára készítettek. *Martin Eggers* és *Charles R. Bowlus* részletes áttekintést nyújtanak Morávia lokalizálásának historiográfiájáról, s Boba munkásságának nemzetközi fogadtatásáról, valamint az új koncepció alapján meginduló kutatásokról. Bowlus tanulmányában felhívja a figyelmet, hogy a Karolingok az egész 9. század során következetesen és szívósan azt a nagyszabású stratégiai elképzelést követték, amely Illyricumnak a birodalmukba való integrálására irányult. A Keleti Frank Birodalom örgrófságainak délkelet felé irányuló logisztikai infrastruktúrája nehezen békíthető össze a Moráviát a Dunától északra helyező elmélettel. Nyomós érv az is, hogy a 9. századból nem ismert egyetlen olyan keleti frank kútfő sem, amely említést tenne Nyit-ráról, illetve a Dunától északra feltételezett Morávia államalakulatról. Arról viszont több is szól, hogyan haladtak a Száva és Dráva mentén délkelet felé a frank seregek. Vagyis Morávia központi területei a 9. század folyamán végig délen, a Száva mentén volt. *Püspöki Nagy Péter* alapos elemzésben mutatja ki Bizánc és Róma 9. századi balkáni joghatósági konfliktusának antik, 4–5. századi előzményeit: a Római Birodalom keleti és nyugati felét elkülönítő antik igazgatási határvonalra építette rá a római egyház azt az egyházszerkezetet, amely kétségbe nem vonhatóan a római pápa, nyugat patriarchájának joghatósága alá tartozott. *H. Tóth Imre* a szlavisták, *Décsy Gyula* és *Várdy Béla* az amerikai történészek álláspontjait foglalta össze a Morávia-kérdéssel kapcsolatban. *Bogyay Tamás* írása Boba elméletének 1970-es évekbeli német fogadtatását, sikerét ismerteti. *Petrovics István* – aki a szerkesztési munkálatok mellett a kötet nagy részének magyar nyelvű fordítását is készítette – Boba Imre tudományos életrajzának megírása mellett áttekinti a Morávia-kérdés magyarországi historiográfiáját. A kötetet Boba Imre elsőként összeállított szakirodalmi bibliográfiája és személyes hangú megemlékezések zárják, amelyek segítségével felidéz-

²⁷ Györffy, György (ed.): *Diplomata Hungariae Antiquissima. Accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia*. Budapest, 1992. I. 39.

²⁸ Bogyay Tamás: *Kopernikuszi fordulat? Létezett-e nagymorva birodalom? Új Látóhatár*, 25. (1975) 553.

²⁹ Koszta László: *A keresztény egyházszerkezet kialakulása*. In: Kristó Gyula – Makk Ferenc (szerk.): *Árpád előtt és után. Tanulmányok a magyarság és hazája korai történetéből*. Szeged, 1996. 114.

hetővé válik nemcsak a tudós és a tanár alakja, hanem maga az ember is.

A gondosan összeállított kötet nagy szolgálatot nyújt a korai magyar történelem és annak nemzetközi összefüggéseit kutatók számára. Boba Imre többnyire angolul kiadott munkái Magyarországon nagyon nehezen elérhetőek. A számítógépes katalógusok tanúsága szerint két jelentős és a nemzetközi tudományos életben alapk munkának számító, gyakorta idézett könyve mindössze egy-egy példányban található meg hazai könyvtárainkban. Kivételt csak a Morávia-kötet 1996-os magyar kiadása képez, amely

a legtöbb jelentős könyvtárban megtalálható. Bizonyára a fenn bemutatott kötet is elősegíti, hogy újabb érdeklődők ismerkedhessenek meg Boba Imre középkor-történeti tevékenységével, s ezzel észrevételei és útmutatásai – amelyek segítenek a korábbi évtizedekből máig hatóan berögzült téves koncepciók kritikájának elvégzésében, s egy új, a korabeli forrásokkal összhangban álló szemlélet kialakításában – talán jobban elterjedhetnek a hazai történetírásban.

VAJDA TAMÁS